

Nr. 120 - Persillekræmmeren - 2019

En Stensballe Krønike I

Historien om en bondeslægt i Stensballe er blevet til på basis af Poul Holm Niensens og mine efterforskninger af Stensballegaards godsarkiv, tingbøger, Vær sogns kirkebøger og folketællingslister på Rigsarkivet i Viborg – alt sammen tilsat en god gang lokalhistorie og lidt danmarkshistorie.

Historien blev brugt som foredrag ved generalforsamlingen i 2007 i vort Lokalhistoriske Arkiv.

I landsbyen Stensballe var der i gamle dage ikke mindre end 17 fæstegårde, der alle hørte under herregården Stensballegaard. Gårdene lå tæt sammen side om side med husmænd og småhåndværkere, koncentreret om det vi i dag kalder Bygaden, Agervej og Spægbogade.

Gårdenes jordtilliggende var efter udskiftningen i 1780'erne lige store, og lå uden om landsbyen i en vifteform, kaldet en stjerneudstykning.

En fæstegård var ejet af herremanden og fæstet af bondemanden for livstid mod, at han efter aftale skulle yde landgilde (afgift i naturalier og penge), yde hoveri (arbejde på herregården uden betaling), og betale skatter og afgifter til Kongen (staten). I dag ville vi nok kalde det forpagtergårde. Ved alderdom/død kunne fæstet overtages af en nær slægtning/ søn/svigerson/ny ægtemand.

Ude i forgangen på plejecentret "Nørrevang" på Brådhusvej i Stensballe hænger en mindetavle over 2 barnløse bondefamilier, der i midten af 1960'erne skænkede værdien af deres 2 slægtsgårde til opførelse af et alderdomshjem – nu plejecenter – i Stensballe. Det var 2 søstre Marie og Anna Sophie, hver gift med en Rasmus Nielsen. Deres familiegravsted er endnu i 2018 bevaret på Vær kirkegård. Men alt det vender vi tilbage til.

Denne slægtshistorie tager udgangspunkt i den ene af de 2 gårde, hvis marker lå på matr. nr. 8, og hvorpå "Nørrevang" senere blev bygget. Gårdens bygninger, d.v.s. stuehus, stalde, lader og tofte, lå på det vi i dag kalder Agervej 20, og som på et tidspunkt kom til at hedde "Sofiesminde".

Vi tager nu knap 280 år tilbage i tiden til 1741.

I 1741 regerer kong Christian d. 6., og herremanden på Stensballegaard er en kvinde ved navn Edele Kragh, enke efter baron Frederik Kragh.

Det er pietismens tid (kristelig vækkelse) – børnene skulle til at konfirmeres, Stavnsbåndet er netop blevet skærpet, så ingen i alderen 9-40 år kunne flytte fra herregårdens område, vel nok det mørkeste kapitel i den danske bondestands historie. Og i 1741 går en horsensdreng – Vitus Bering –

i land på den ø, der senere får navnet Beringsøen. Det sidste ved de ikke noget om i den lille, afsøndrede Stensballe landsby.

I gården på Agervej møder vi gårdfæsteren Jens og hans familie. Af et gammelt fæstebrev, dateret 16. dec. det år, kan vi se, at Jens er gammel og svagelig, og han aftaler med ridefogeden og herremandens enke, at hans søn Mads Jensen skal overtage fæstet på gården, samt at han selv og hans kone skal blive boende på gården på aftægt til deres dages ende.

Jens havde ca. 40 år tidligere som ung gårdskarll oplevet – måske deltaget i – opførelsen af den nye hovedbygning på Stensballegaard, og han har kendt Griffenfjelds datter Charlotte Amalia, som var gift med baronen.

De har i gården hørt om den unge baron Erich, der døde under krigen (St. nordiske Krig 1700-1720), og de har frygtet byldepesten, der hærgede på Sjælland.

Og Jens og nogle af gårdens folk har med stor sandsynlighed stået nede ved Vær kirke, da man en efterårsdag i 1699 kom kørende med Griffenfjelds kiste; den skulle jo forbi hans gård.

Sønnen Mads er blevet gift med bondepigen Karen Pedersdatter, og han skal i årlig landgilde betale dels kontanter og dels naturalier i form af får, høns og æg, samt yde hoveri på herregården, ligesom hans far og hans far før ham har gjort. Mads Jensen har livsfæste på gården i de næste 40 år fra 1741 til 1780.

Kort efter at han overtager gården, kommer familien til at opleve den store kvægpest, der fra 1740'erne raser over hele landet – også i Stensballe. Store mængder af kreaturerne dør, og i Stensballe beslutter bønderne at begrave deres døde dyr nede i den pilebevoksede lavning (istidshul) på venstre hånd neden for kirkediget i Vær ved Meldrupvej, og som i dag kaldes "Pesthullet".

Nede i gården hører de også om det prægtige palæ, som den rige købmand Lichtenberg i 1744 bygger inde på Søndergade i Horsens, og de snakker om den sindssyge baron Børge ovre på Endelave.

Vi ved, at Mads og Karen får 2 levedygtige børn, Sophie Madsdatter og Jens Madsen - født henholdsvis i 1753 og 1756. Jens var opkaldt efter sin farfar.

De bliver begge gift med et søskendepar på samme vej, Niels Jespersen og Anne Jespersdatter.

Jens Madsen overtager fæstet på gård nr. 8 efter sin far Mads, og Niels Jespersen overtager fæstet på sin gård efter sin far Jesper – gård nr. 12. Denne gård bliver senere udflyttet og får navnet "Sundgaarden", og hvor der i dag ligger SuperBrugsen.

Altså - manden i den ene gård er bror til konen i den anden gård og omvendt.

I Jens Madsens 32 års fæste, fra 1780 til 1812, sker de store udskiftninger inden for landbruget, sikkert med mange skærmydsler bønderne imellem – om hvem der skulle have hvilken jordlod o.s.v.

Jens og hans familie kommer til at opleve stavnsbåndets ophævelse og de store landboreformer. Det har sikkert været en stor dag, da de en søndag i 1788 i Vær kirke fra prædikestolen hører, at kronprins Frederik (6.) på sin faders vegne har underskrevet de vidtgående forordninger. De hører også om slaget på Reden i 1801 og senere tabet af Norge.

Jens er en anset og respekteret mand i sognet, og han bliver både strandfoged og synsmand. Som strandfoged skulle han føre tilsyn med strandinger og bjergninger ved Husodde og kysten rundt om

Brakør til Haldrup strand, og som synsmand skulle han være med til at vurdere de enkelte gårde og huses bygningsmæssige tilstand, f.eks. ved fæsteskitter.

I 1796 indgår Jens sammen med de øvrige bønder i sognet en hoveriforening - aftale – med Stensballegaard om, hvordan hoveriarbejdet fremover skulle udføres.

I 1787 får vi den første egentlige folketælling i Danmark. Befolkningen var ikke ubekendt med begrebet folketællinger eller mandtalslister, man havde jo hørt om dem hvert år ved juletid, når der blev læst op af Lukasevangeliets, men at man nu også i Vær sogn skulle skrives i mandtal var noget nyt.

Der var nok mange, der ikke forstod, hvorfor man nu pludselig skulle tælles, og sagen har nok udløst en del brokken.

Nå – men folketællingen var nogle uger forinden blevet forkyndt fra prædikestolen, og søndag den 1. juli 1787 møder Jens Madsen op i Vær Præstegård hos provst Jens Schmidt for at fortælle, hvem der bor på hans gård i hans husstand. Der må den dag have været en strøm af folk på vejen til præstegården, repræsenterende hver eneste husstand i sognet, og en lang kø i præstegården. Jens Madsen oplyser, at husstanden i hans gård foruden ham selv og hans kone Anne Jespersdatter, består af 2 tjenestefolk og et plejebarn fra Meldrup – Johanne Nielsdatter. Men ingen børn, selvom det var 6 år siden ham og Anne var blevet gift.

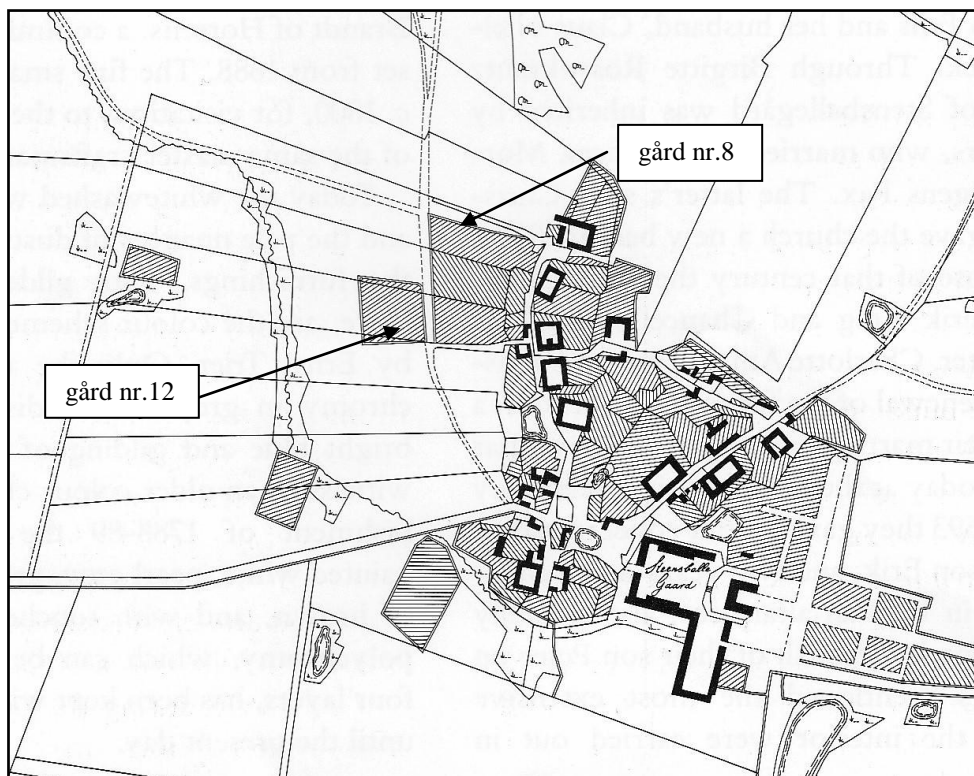
Henne i gården hos søster og svoger bliver de også talt. De havde også 2 tjenestefolk og en lille dreng på 3 år Mads Nielsen, opkaldt efter sin morfar Mads Jensen.

I gårdene arbejdede også gifte husmænd og daglejere med egen husstand.

Ved folketællingen 14 år senere, i 1801, er den lille dreng sat i pleje hos faster Anne og morbror Jens, der fortsat ikke selv har fået nogen børn. Den lille drengs forældre, Niels og Sophie er ikke med i tællingen.

Hvad mon der er sket dem?

Historien fortsættes i næste nr. af Persillekræmmeren

*Matrikelkort fra 1782 over Stensballe med herregård, fæstegårde m.m. omkring Bygaden, Agervej og Spægbogade. Stensballegaard udgør ca. halvdelen af stjerneudstyknigen .
De skraverede felter er gårdenes tofter, d.v.s. haver og andre arealer.*

Tekst Jørgen Hansen, Redaktion Poul Erik Schreiber

ISSN: 2246-4581

